

УДК 37.07:378

[https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-7\(12\)-441-449](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-7(12)-441-449)

Удалова Олена Юріївна кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач сектору наукового забезпечення освітнього процесу відділу науково-методичного забезпечення підвищення якості освіти, Державна наукова установа «Інститут модернізації змісту освіти», вул. Митрополита Василя Липківського, 36, м. Київ, 03035, <https://orcid.org/0000-0002-0619-0891>

Дзюбинська Христина Анатоліївна кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української та іноземних мов імені Якіма Яреми, Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького, 79010, м. Львів, вул. Пекарська, 50, <https://orcid.org/0000-0001-5569-2700>

Ревка Тетяна Олександрівна кандидат сільськогосподарських наук, вчитель біології та хімії, Крушинський заклад загальної середньої освіти Глевахівської селищної ради Фастівського району Київської області, вул. Освіти, 11, с. Зелений Бір, 08635

ОРГАНІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВІЙНИ

Анотація. В статті розглянуто особливості організації освітнього процесу в умовах воєнного стану. Визначено основні напрями та заходи для відновлення навчального процесу як на тимчасово окупованих територіях, так і за кордоном, куди переміщено учасників освітнього процесу. 24 лютого 2022 року Верховною Радою України був введений воєнний стан через пряме повномасштабне вторгнення Росії на територію України. Війна завжди завдає серйозні негативні наслідки всім сферам, в тому числі і освіті. Через бомбардування агресорами зруйнована велика кількість закладів освіти, подекуди цілі регіони не мають змоги відновити навчання навіть у дистанційному режимі. Освітній процес перейшов у режим воєнного стану. Через велику кількість зруйнованих закладів освіти та неможливість продовження навчання учасники освітнього процесу змушені адаптуватися до нових умов. Визначено, що основними завданнями Міністерства освіти і науки України, а також керівників і директорів навчальних закладів є розробка практичних рекомендацій та організація дистанційного чи індивідуального навчання без порушення календарних планів і обсягів навчального матеріалу. Доведено, що на даний час для України важливим є міжнародна підтримка, яка проявляється у забезпеченні українських школярів та студентів доступом до необхідних ресурсів з метою продовження навчального процесу як дистанційно

в українських закладах освіти, так і за рахунок створення окремих класів та груп для продовження навчання в зарубіжних закладах освіти. Розглянуто основні проблеми в організації дистанційного навчання як для викладачів, педагогів, так і для учнів і студентів. Визначено, що в умовах воєнного стану освітні, навчальні програми та навчальний план рекомендується виконувати, ущільнюючи навчальний матеріал, організовуючи самостійну навчальну діяльність учнів та студентів, проводячи додаткові консультації з використанням технологій дистанційного навчання тощо.

Ключові слова: освітній процес, дистанційне навчання, воєнний стан.

Udalova Olena Yuriyivna PhD in Educational Sciences, Associate Professor, Head of the Sector of scientific support of the educational process of the Department of Methodological Support of Education Quality Enhancement, State Scientific Institution «Institute for Modernization of the Content of Education», Metropolitan Vasyl Lipkovsky St., 36, Kyiv, 03035, <https://orcid.org/0000-0002-0619-0891>

Dzyubynska Khrystyna Anatoliyivna Candidate of pedagogical sciences, Docent of the Department of Ukrainian and foreign languages named after Yakym Yarema, Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies Lviv, Pekarska St., 50, Lviv, 79010, <https://orcid.org/0000-0001-5569-2700>

Revka Tetiana Oleksandrivna Candidate of Agricultural Sciences, Teacher of biology and chemistry, Krushinsky institution of general secondary education of Glevakhiv village council of Fastiv district of Kyiv region, Zelenyi Bir village, 08635, Education St., 11

ORGANIZATION OF THE EDUCATIONAL PROCESS IN WAR

Abstract. The article considers the peculiarities of the organization of the educational process in martial law. The main directions and measures for the resumption of the educational process both in the temporarily occupied territories and abroad, where the participants of the educational process have been relocated, have been identified. On February 24, 2022, martial law was imposed by the Verkhovna Rada of Ukraine due to Russia's direct full-scale invasion of Ukraine. War always has serious negative consequences for all spheres, including education. Due to the bombing by the aggressors, a large number of educational institutions were destroyed, and in some places entire regions are not able to resume training even remotely. The educational process went into martial law. Due to the large number of destroyed educational institutions and the impossibility of continuing education, participants in the educational process are forced to adapt to new conditions. It is determined that the main tasks of the Ministry of Education and Science of Ukraine, as well as heads and directors of educational institutions are to develop practical

recommendations and organize distance or individual learning without violating calendar plans and volumes of educational material. It is proved that international support is currently important for Ukraine, which is manifested in providing Ukrainian schoolchildren and students with access to the necessary resources to continue the educational process both remotely in Ukrainian educational institutions and by creating separate classes and groups to continue their studies. foreign educational institutions. The main problems in the organization of distance learning for teachers and educators, as well as for pupils and students are considered. It is determined that in martial law it is recommended to carry out educational, training programs and curriculum by consolidating educational material, organizing independent educational activities of pupils and students, conducting additional consultations using distance learning technologies, etc.

Keywords: educational process, distance learning, martial law.

Постановка проблеми. 24 лютого 2022 року російський агресор розпочав повномасштабний наступ на Україну, російські окупаційні війська атакували кордони українських областей, які межують з країною-ворогом, внаслідок чого о 05.30 по всій території України було запроваджено воєнний стан. Президент підписав Указ №64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» [1], який підтримано Верховною Радою України. Воєнний стан – це особливий правовий режим, який вводять у випадку загрози нападу чи збройної агресії, небезпеки державному суверенітету чи територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям і органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, а також тимчасове обмеження конституційних прав і свобод людини та громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень. Вторгнення російських військ на територію України почало носити характер відкритого воєнного нападу країни-агресора на Україну, тим самим призвівши до російсько-української війни.

Війна завжди завдає серйозні негативні наслідки всім сферам діяльності, в тому числі і освіті. Через бомбардування російськими окупантами зруйнована велика кількість закладів освіти, подекуди цілі регіони не мають змоги відновити навчання навіть у дистанційному режимі. Сотні тисяч людей змушені покидати свої домівки, евакуюватися із зони ведення бойових дій, серед них значна кількість викладачів, педагогів, студентів та учнів.

За таких засад постало важливе питання: як правильно та безпечно організувати освітній процес в Україні в умовах воєнного стану? З огляду на важливість вирішення цього питання, в основі актуальності тематики цього дослідження лежатиме розкриття специфіки організації освітнього процесу в Україні в умовах війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Над питаннями організації освітнього процесу працювали та продовжують працювати такі відомі науковці-дослідники як В. Вишківська, С. Зелінський, Л. Гриневич, М. Ільч, О. Коневщинська, К. Линьов, Н. Морзе, Т. Ревенко, В. Чайка, І. Шахіна, О. Шикиринська та інші.

Однак, враховуючи інформацію, представлену у дослідженнях вищезазначених вчених, доцільно зауважити, що зовсім не дослідженими є питання організації освітнього процесу в умовах війни.

Мета статті – розкрити особливості організації освітнього процесу в умовах війни.

Виклад основного матеріалу. Доцільно зауважити, що ключовим завданням для Міністерства освіти і науки України стало розроблення практичних рекомендацій щодо організації освітнього процесу в умовах воєнного стану.

Так, в період війни освітній процес може бути організовано в залежності від ситуації [2]:

- тимчасове призупинення освітнього процесу, яке передбачає виконання працівниками закладів освіти заходів і завдань, визначених військово-цивільною адміністрацією;
- дистанційна або змішана форма навчання, яка погоджена з військово-цивільною адміністрацією.

За заявою одного з батьків навчання учнів з числа тимчасово внутрішньо переміщених осіб можна організувати за індивідуальною формою [3]:

- екстернарною – форма навчання, яка передбачає самостійне вивчення загальноосвітніх програм загальної, середньої освіти з подальшою проміжною та державною (підсумковою) атестацією у загальноосвітньому закладі, що має державну акредитацію;
- сімейною (домашньою) – весь освітній процес для дитини організовують батьки, проте учень все одно повинен бути на обліку в якійсь із шкіл, щоб його прогрес відстежували педагоги.

Крім того, за заявою одного з батьків, навчання учнів може відбуватися в закладах загальної середньої освіти за місцем тимчасового перебування.

Для організації освітнього процесу в умовах війни Міністерство освіти і науки рекомендує активно використовувати наявні електронні ресурси такі як Всеукраїнська школа онлайн, регіональні платформи, ресурси закладів освіти.

Для того, щоб на належному рівні забезпечити відповідний режим діяльності освітнього процесу, на керівників департаментів освіти і науки покладено ряд завдань, а саме [4]:

- відповідно до визначених освітніх планів і програм, надавати освітні послуги у встановлених обсягах з метою якнайшвидшого відновлення освітнього процесу;

- здійснювати оповіщення учасників та працівників освітнього процесу, сил цивільного захисту та органів управління про виникнення надзвичайної ситуації, її меж та наслідків, а також інформування про методи та способи захисту у зоні дії надзвичайної ситуації;
- на час особливого періоду, а саме введеного воєнного стану, виконувати заходи і плани стосовно цивільного захисту;
- у разі виникнення надзвичайних ситуацій вживати всіх можливих заходів щодо захисту учасників освітнього процесу;
- для ліквідації наслідків надзвичайної ситуації та запобігання її виникненню створювати і використовувати всі можливі матеріальні резерви, які є у закладах освіти;
- вводити в дію Плани евакуації закладів освіти на об'єктах освіти і у разі безпосередньої загрози життю та здоров'ю учасників освітнього процесу.

Не менш актуальним є дотримання основних принципів у діяльності освітніх закладів в умовах війни, коли освітній процес носить характер онлайн-навчання. В умовах глобалізації інформаційного простору та вдосконалення ІТ-технологій важливим є вибір доступного підходу навчання та гаджету, які є максимально доступні для всіх учасників освітнього процесу.

Онлайн-навчання являється виснажливим процесом, тому потрібно робити достатні перерви між сесіями, чергувати синхронне та асинхронне навчання, робити варіації типів завдань та частково знизити рівень очікувань. Перерви повинні давати можливість учасникам навчального процесу вимкнути відео, відійти від екрану та відпочити. У випадку коли студент чи учень пропустив заняття, він повинен мати можливість ефективно брати участь у наступному занятті. Для цього необхідним є запис синхронних сесій, які можуть бути прослухані чи переглянуті у зручний час. Інтерактивні синхронні сесії повинні містити різного роду завдання, учасники навчання повинні не лише слухати виклад основного матеріалу, а й виконувати реальні завдання як індивідуально, так і в групах з обмеженням у часі, чи без такого.

На сьогодні існує велика кількість платформ, веб-сайтів, програм та додатків, які дозволяють забезпечити дистанційний освітній процес в онлайн-режимі, проте цим не потрібно зловживати. Для ефективного онлайн-навчання потрібно обирати кілька максимально універсальних програм, які зручні і доступні у використанні учасникам освітнього процесу. Під час виконання синхронних занять програми повинні надавати можливість вимикати звук та екран, тобто повинні містити автономний компонент.

Освітній процес, який відбувається в асинхронному режимі, повинен містити певний обсяг навчального матеріалу, з яким потрібно ознайомити аудиторію, проте його не повинно бути занадто багато. Увагу потрібно акцентувати і на якісному та водночас структурованому матеріалі. Доцільно враховувати скільки часу учасники освітнього процесу зможуть з ним взаємодіяти.

Викладач чи педагог являється авторитетом для своєї аудиторії, часто своєрідним опікуном, тому не варто забувати про людський фактор, важливим є зацікавлення справами учасників освітнього процесу, їх самопочуттям.

Поряд із поставленими завданнями і сформованими принципами організації освітнього процесу в умовах війни постає і ряд проблем як зі сторони педагогів, так і зі сторони осіб, що навчаються.

Першою і основною проблемою, з якою стикаються викладачі та педагоги є те, що українські школи та ЗВО не готові до сучасних технологій, тобто не всі учасники освітнього процесу мають необхідні девайси для проведення навчання дистанційно. Для того, щоб організувати навчальний процес не було підходящих платформ. Крім того, не всі педагоги і викладачі мають досвід роботи з сучасними цифровими технологіями, через що потребують додаткового навчання. Це все призводить до того, що страждає не лише якість навчального процесу, а й самі учасники навчання, які не можуть самостійно та повною мірою отримувати матеріал і освоювати його.

Окремої уваги заслуговує організація освітнього процесу українських дітей і студентів, які змушені були через активні бойові дії покинути територію України і виїхати за кордон. За даними міжнародного дитячого фонду ЮНІСЕФ, станом на 1 червня 2022 року за кордоном перебувало понад 2,2 мільйона дітей [5]. Не менш важливим є те, щоб кожна дитина, яка через війну була змушена залишити Україну, мала змогу здобувати освіту за зручною для неї формою і за кордоном, пройшла адаптацію у закладі освіти країни-перебування, але в той самий час не відлучалася від освітніх стандартів України, продовжувала вивчати відповідні предмети, зокрема українську мову, історію України та інші. За кордоном українські учні і студенти стикаються з рядом проблем, зокрема вони бажають продовжити навчання дистанційно в українських закладах освіти, хоча є країни, де обов'язковою умовою перебування біженців з України є відвідування місцевого освітнього закладу.

Підсумовуючи зазначене вище, доцільно зауважити, що учасники освітнього процесу за кордоном стикаються з наступними проблемами:

– доступність української освіти – деякі зі шкіл через окупацію чи бойові дії не змогли організувати дистанційне навчання, а ті що організували дистанційне навчання, дізнавшись, що дитина перебуває за кордоном, відмовляють у доступі до освіти;

– психоемоційний стан – не всі країни надають послуги та відповідні умови для психологічної реабілітації дітей (робота психологів у закладі освіти, створення відповідних психологічних центрів), хоча практично всі переживають психологічний стрес або викликану війною депресію; недовіра батьків до психологів, нерозуміння важливості їх роботи, не надання можливості вирішення психологічних травм;

– мовний бар'єр – у деяких країнах дитина може навчатися лише тоді у навчальному закладі, коли володіє мовою країни перебування (наприклад

Туреччина), незнання мови спричиняє труднощі з отриманням знань, комунікації і адаптації в новому середовищі;

– обов'язковість освіти – такі країни, як Німеччина, Австрія, Норвегія практикують накладення санкцій на батьків за те, що їхні діти не навчаються в освітньому закладі, своєрідна обов'язкова освіта для всіх дітей, які прибули в країну;

– адаптація до нових умов життя, звичаїв і правил – частина правил і звичаїв нам знайома, але водночас у кожної країни є свої відмінності, які необхідно опанувати й дотримуватися у повсякденному житті, деякі країни створюють інтеграційні класи, які допомагають адаптувати дітей до перебування в нових умовах, проте не всі;

– подвійне навантаження на учнів і студентів – через вимогу обов'язкової освіти у деяких країнах перебування батьки змушені зараховувати дитину до місцевої школи, але дитина водночас продовжує здобувати українську освіту у своїй школі; уроки як в українських, так і в закордонних школах, переважно проводяться в першій половині дня і не завжди вчителі змінюють розклад, підлаштовуючись під закордонний розклад; щодо українських закладів вищої освіти, то вони не переводять студентів на індивідуальний графік навчання, змушують навчатися як в українському університеті, так і в закордонному;

– недостатня кількість технічного обладнання для забезпечення дистанційного навчання – батьки, студенти і діти, які виїхали за кордон не мають технічного обладнання для забезпечення ефективного навчального процесу, деякі з них не мають навіть мобільних телефонів, не говорячи вже про інші гаджети, такі як комп'ютери, планшети чи інше технічне обладнання;

– різновікові класи – у різних містах і селах формування інтерактивного класу відбувається у дітей віком від 8 до 17 років у зв'язку з недостатньою кількістю дітей одного віку.

В умовах воєнного стану освітні, навчальні програми та навчальний план рекомендується виконувати, ущільнюючи навчальний матеріал, організовуючи самостійну навчальну діяльність учнів та студентів, додаткові консультації з використанням технологій дистанційного навчання тощо. Пропонується внести відповідні зміни до календарно-тематичного планування з предметів інваріантної та варіативної складової навчального плану закладу освіти для забезпечення якісного виконання програм без урахування показників із кількості днів.

Висновки. Таким чином, проведене дослідження засвідчує, що організація освітнього процесу в умовах війни є дуже складною. Для розвинутих країн світу ключовою проблемою організації освітнього процесу є забезпечення і вдосконалення системи освіти, надання якісних освітніх послуг, зважаючи на стрімку глобалізацію інформаційного простору. Водночас проблеми постраждалих від війни країн, до яких належить і Україна, стоять

гостріше, в них немає великого вибору засобів для організації і забезпечення освітнього процесу. Перед Україною стоїть подвійне завдання: створити передумови для надання освітніх послуг (як мінімум, наявність відповідних освітніх платформ і вміння викладачів та педагогів їх застосовувати) та забезпечити під час навчання технікою учасників освітнього процесу. Без цих двох елементів освітній процес скоріш за все не може взагалі бути відновленим. Не менш гострим є питання про те, що українські ЗВО та заклади шкільної освіти не переводить студентів на індивідуальний графік навчання, що у наслідку змушує студентів навчатися як в українському університеті, так і в закордонному, а учні, які виїхали за кордон, змушені навчатися і в українській школі, і в закордонному навчальному закладі з обов'язковим знанням мови країни-перебування.

Станом на сьогодні освітній процес у нашій країні відбувається у дистанційному форматі, але викладачі та педагоги, які проводять дистанційні заняття та уроки, часто мають проблеми з мережею, відсутністю гаджетів. Частою є також проблема відсутності належних умов для проведення навчання. Тут теж доцільно виокремити такі проблеми як періодичні повітряні тривоги, бойові дії, через що неможливо правильно та безпечно організувати освітній процес.

Література:

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України №64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>
2. Розроблено методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу у 2021/2022 навчальному році в початковій школі в умовах воєнного часу. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/rozrobleno-metodichni-rekomendaciyi-shodo-organizaciyi-osvitnogo-procesu-u-20212022-navchalnomu-roci-v-pochatkovij-shkoli-v-umovah-voyennogo-chasu>
3. Про організацію освітнього процесу: Лист МОН №1/3371-22 від 06.03.22 року. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/86062/
4. МОН: відбулась нарада з керівниками департаментів освіти і науки ОВА щодо роботи освітян під час війни. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-vidbulas-narada-z-kerivnikami-departamentiv-osviti-i-nauki-ova-shodo-roboti-osvityan-pid-chas-vijni>
5. ЮНІСЕФ: 100 днів війни в Україні призвели до того, що 5,2 мільйона дітей потребують гуманітарної допомоги. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/press-releases/one-hundred-days-war-ukraine-have-left-52-million-children-need-humanitarian>

References:

1. Pro vvedennja vojennoho stanu v Ukrajinі: Ukaz Prezydenta Ukrajinjy №64/2022 [On the imposition of martial law in Ukraine: Decree of the President of Ukraine №64 / 2022]. *www.president.gov.ua*. Retrieved from <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> [in Ukrainian].
2. Rozrobleno metodychni rekomendaciji shhodo orghanizaciji osvitnjogho procesu u 2021/2022 navchaljnomu roci v pochatkovij shkoli v umovakh vojennoho chasu [Methodical recommendations on the organization of the educational process in the 2021/2022 academic year in primary school in wartime]. *mon.gov.ua*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/news/rozrobleno-metodichni-rekomendaciyi-shodo-organizaciyi-osvitnogo-procesu-u-20212022-navchalnomu-roci-v-pochatkovij-shkoli-v-umovah-voyennogo-chasu> [in Ukrainian].

3. Pro orghanizaciju osvithjogho procesu: Lyst MON №1/3371-22 vid 06.03.22 roku [On the organization of the educational process: Letter of the Ministry of Education and Science №1 / 3371-22 dated 06.03.22]. *osvita.ua*. Retrieved from https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/86062/ [in Ukrainian].

4. MON: vidbulasj narada z kerivnykamy departamentiv osvity i nauky OVA shhodo roboty osvitjan pid chas vijny [MES: a meeting was held with the heads of the departments of education and science of the OVA on the work of educators during the war]. *mon.gov.ua*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-vidbulas-narada-z-kerivnikami-departamentiv-osviti-i-nauki-ova-shhodo-roboti-osvityan-pid-chas-vijni> [in Ukrainian].

5. JuNISEF: 100 dniv vijny v Ukrajinі pryzvely do togho, shho 5,2 miljjona ditej potrebutj ghumanitarnoji dopomoghy [UNICEF: 100 days of war in Ukraine have left 5.2 million children in need of humanitarian assistance]. *www.unicef.org*. Retrieved from <https://www.unicef.org/ukraine/press-releases/one-hundred-days-war-ukraine-have-left-52-million-children-need-humanitarian> [in Ukrainian].